

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.922.8.019.4:[159.964.21:81]

Бігунов Д. О.

КОНФЛІКТНА КОМУНІКАТИВНА ВЗАЄМОДІЯ: ТИПИ МОВЛЕННЕВОЇ ПОВЕДІНКИ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Бігунов Д. О. Конфліктна комунікативна взаємодія: типи мовленнєвої поведінки старшокласників. Стаття присвячена дослідженню конфліктної комунікативної взаємодії. Зазначається, що однією з форм взаємостосунків старшокласників стає міжособистісний конфлікт, який виникає за умови складності досягнення несумісних, протилежних інтересів, цінностей та потреб, покладених в підгрунття їх взаємодії.

Для виокремлення типів мовленнєвої поведінки учнів у старшому шкільному віці з огляду на причини конфлікту, спрямованість комунікативної інтенції тощо, перш за все, було визначено психологічні ознаки конфліктної взаємодії. Це зробило можливим виокремити та охарактеризувати типи мовленнєвої поведінки старшокласників.

Ключові слова: мовленнєва поведінка, конфліктна взаємодія, старшокласники, конфліктна комунікаційна ситуація, дискомфорт, непорозуміння, контекст, успішне спілкування, комунікативна інтенція.

Бегунов Д. А. Конфликтное коммуникативное взаимодействие: типы речевого поведения старшеклассников. Стаття присвячена дослідженню конфліктного комунікативного взаємодія. Отзначається, що однією з форм взаємостосунків старшокласників становить міжособистісний конфлікт, який виникає при складності досягнення несумісних, протилежних інтересів, цінностей та потреб, покладених в основу їх взаємодія.

Для виділення типів речевого поведінки учасників в старшому шкільному віці, з огляду на причини конфлікту, спрямованість комунікативної інтенції та ін., перш за все, були визначені психологічні ознаки конфліктного взаємодія. Це зробило можливим виділити та охарактеризувати типи речевого поведінки старшокласників.

Ключевые слова: речеве поведіння, конфліктне взаємодія, старшокласники, конфліктна комунікаційна ситуація, дискомфорт, незрозуміння, контекст, успішне спілкування, комунікативна інтенція.

Постановка проблеми. Психологічний зміст юнацького віку пов'язаний з розвитком самосвідомості, вирішенням завдань професійного самовизначення і вступом у доросле життя. У цього вікового етапу остаточно долається властива попереднім етапам онтогенезу залежність від дорослих і відбувається становлення самостійності, індивідуальності особистості.

До моменту закінчення юності, на думку більшості психологів, в цілому особистість є сформованою, світогляд є гармонійною системою, людина визначається у виборі власне своїх соціальних цінностей і обирає свій шлях у житті; також завершується загально соматичний розвиток особистості, досягають свого оптимуму фізичне і статеве дозрівання. У взаємостосунках з однолітками в юнацькому віці, поряд зі збереженням колективно-групових форм спілкування, набувають значення індивідуальні контакти та уподобання. Юність є періодом формування моральної свідомості, становлення ціннісних орієнтацій та ідеалів, світогляду тощо.

Проте, аналіз психологічних праць показав, що значно менше досліджень присвячено взаємостосункам в юнацькому віці, хоча цей аспект є вельми важливим, у тому числі для характеристики мовленнєвої поведінки особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не викликає сумнівів той факт, що неабиякий вплив на проблему вивчення психологічних особливостей юнацького віку зробили роботи видатних вчених – Л. І. Божович [5], Л. С. Виготського [6], Д. Б. Ельконіна [29], І. С. Кона [15], Г. С. Костюка [16], О. М. Леонтьєва [17], Л. Ф. Обухова [21], Ф. Райса [22], О. Є. Сапогової [23], Д. Шеффера [27], К. Г. Юнга [30] та ін.

Цей віковий період характеризується істотними змінами в структурі особистості, оскільки змінюється вся структура життєдіяльності людини, виокремлюється її місце в системі суспільних відносин.

Так, К. Левін вважав найважливішими процесами, що відбуваються в цей період життя старшокласника, розширення парадигми життєвого світу особистості, кола спілкування, групової приналежності і виокремлення певних груп людей, на яких орієнтується учень. Поведінка в юнацькому віці нерідко визначається маргінальністю, адже старшокласник розуміє, що він вже не є дитиною, і, в той же час, не є дорослою особистістю. Між тим, К. Левін зазначає, що невизначеність особистісного статусу старшокласника далеко не завжди означає також невизначеність і рівня домагань, і ціннісних орієнтацій, і світогляду та ін. у юнацькому віці [15].

З одного боку, в ранньому юнацькому віці актуалізуються домінуючі умови формування морально-ціннісної сфери особистості старшокласника, а також формується особистісна та інтелектуальна рефлексія, усвідомлення життєвого досвіду і становлення певних стилів поведінки особистості [11; 20; 26]. З іншого боку, саме в цей період до старшокласника ставляться вимоги, які визначаються особливою

соціальною ситуацією його життєдіяльності. Учень розуміє необхідність у визначенні суб'єктного ставлення до світу в цілому і до соціуму зокрема, у орієнтуванні на цілі і засоби їх досягнення в майбутньому. Молоді люди мають зрозуміти, хто вони, до чого прагнуть, і як можна ці прагнення реалізувати, втілити в життя тощо [18].

У зв'язку з цим, І. С. Кон зазначає: для того, щоб жити і досягти успіху в надзвичайно мобільному і динамічному суспільстві, у старшокласників мають бути сформованими деякі домінуючі якості. По-перше, «Я-концепція» особистості, світогляд, самооцінка, соціальні та моральні переконання, ціннісні орієнтації; по-друге, старшокласник має вирізнятися психологічною лабільністю, гнучкістю, здатністю опанувати, засвоювати переробляти та відтворювати нову інформацію, на цій основі – створювати щось нове не лише в юності, але й у подальшому житті [15].

Однак, як вказує О. Є. Сапогова, відкриття «Я», свого унікального внутрішнього світу частіше за все пов'язано з низкою психодраматичних переживань. Так, наприклад, разом із усвідомленням цінності власної особистості, її неповторності, несхожості на інших, приходить усвідомлення почуття самотності. Психологічно становлення «Я» переживається як певний неспокій, відчуття внутрішньої пустоти, почуття невизначеного очікування. Звідси – і всезростаюча потреба у спілкуванні з одночасним підвищенням вибірковості партнерів по спілкуванню [23].

Таким чином, старшокласники стають активними учасниками міжособистісної взаємодії, яка, як зазначає Л. М. Карамушка, є складним, багаторівневим процесом, під час якого реалізуються соціально-психологічні контакти й зв'язки двох чи більше людей, які викликають взаємні зміни їх поведінки, діяльності, стосунків і установок [12, с. 18].

Старшокласник намагається втілити в життя свої бажання, потреби та цілі в процесі міжособистісної взаємодії, відповідно, міжособистісні стосунки в цьому віці і є платформою для самоствердження, оскільки саме тут їх інтереси перетинаються і виникає потреба в їх узгодженні. Таким чином, однією з форм взаємостосунків старшокласників стає міжособистісний конфлікт, який виникає за умови складності досягнення несумісних, протилежних інтересів, цінностей та потреб, покладених в підґрунтя їх взаємодії.

Тактичний або стратегічний вибір поведінки в конфліктній комунікативній ситуації залежить, в першу чергу, від самого старшокласника, а значущими чинниками даного вибору є його моделі поведінки та досвід вирішення проблем, звички та спосіб мислення, і, звісно, досвід мовленнєвої поведінки в межах конфлікту. Не менш значущими факторами є мораль та етика, які можуть запобігти переходу конфлікту в крайні емоційні форми, відчутно зменшуючи вірогідність ескалації конфлікту [9].

Проте, незважаючи на наукові праці провідних вчених, присвячені проблемам мовленнєвої поведінки, залишається певне коло питань, яке потребує додаткового опрацювання.

Тому **метою** нашої **статті** є дослідження конфліктної комунікативної взаємодії у старшому шкільному віці.

Це, в свою чергу, окреслює наступні **завдання**:

1. Визначити психологічні ознаки конфліктної комунікативної ситуації;
2. Виокремити та охарактеризувати типи мовленнєвої поведінки старшокласників.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Для виокремлення типів мовленнєвої поведінки учнів у старшому шкільному віці з огляду на причини конфлікту, спрямованість комунікативної інтенції тощо, перш за все, на наш погляд, слід визначити психологічні ознаки конфліктної взаємодії. Підсумовуючи матеріал, викладений у наших попередніх статтях [3; 4], ми можемо зробити висновок, що до психологічних ознак конфліктної комунікативної ситуації належать такі характеристики:

- актуалізація власних потреб, значущих для суб'єктів конфлікту;
- високий рівень психічної напруги суб'єктів, що актуалізує підсвідомі інстинкти, спогади та переживання;
- некерованість емоціями, стереотипами поведінки, неузгодженість між почуттями і думками;
- використання форм активності, які зустрічають протидію з боку іншого суб'єкта;
- перенесення всіх причин труднощів та невдач на свого супротивника;
- формування негативних настановлень і неприйнятного ставлення до опонентів;
- демонстрація ворожості, агресивності, неприйняття опонента;
- нанесення умисного або ненавмисного фізичного або морального, матеріального збитку опонентові;
- інтеграція всіх видів активності: імпульсної, примусової, вольової, що акумулюється на опоненті;
- перенесення конфліктної комунікативної поведінки на інші форми взаємодії, зміна одних ролей на інші (із особистісно значущих – на ділові, з неофіційних – на офіційні, і навпаки).

З огляду на сказане вище, ми зробили спробу виокремити і описати типи мовленнєвої поведінки учнів старшої школи. Отже, на наш погляд, типами мовленнєвої поведінки старшокласників в конфліктних комунікативних ситуаціях є:

1. Конфронтація з предикатом (предметом) конфліктної ситуації. Така мовленнєва поведінка передбачає абсолютне непогодження та неприйняття точок зору співрозмовника, виявлення негативного (або агресивного) ставлення до нього тощо.

2. Мовленнєва поведінка у вигляді семантичного примітиву. Йдеться про спеціальне використання старшокласниками певних понять, концептів, фреймів або скриптів не в тому значенні, що є доцільним для лексичної, граматичної або фонетичної сторони мови. В даному разі нерозуміння, непорозуміння, дискомфорт або конфлікт у спілкуванні, спровоковані природою мовленнєвого знаку (наприклад, лексичною або граматичною багатозначністю, динамічністю значення мовних одиниць, відсутністю природного зв'язку між «тим, що означається», і «тим, що означає», між знаком і предметом та ін.), можна було б назвати наслідком власне мовних перешкод.

3. Мовленнєва поведінка у вигляді викривлення (спотворення). Така мовленнєва поведінка сформована, передусім, на формування у співрозмовників хибних асоціацій та причинно-наслідкових зв'язків. Прикладом спотворення (або викривлення) може бути мовленнєва ситуація, в якій співрозмовники орієнтуються на фрейми (або сценарії), а комунікант, що провокує конфліктну ситуацію, спеціально спотворює цей прийом та (або) сценарій, щоб спровокувати виникнення конфлікту.

Фрейм має конвенційну природу і тому фіксує, що для даної культури є характерним і типовим, а що ні. Він закріплює стандартні, стереотипні способи дії суб'єкта в якійсь типовій ситуації (складання іспиту, відвідини лікаря, день народження, поїздка у суспільному транспорті та ін.) і тим самим регулює поведінку – в тому числі і мовленнєву – людини. Механізм регулювання Марвел Мінський представляє так: людина, опинившись в певній ситуації, дістає з пам'яті відповідну структуру знань про неї – фрейм, яку, за необхідності, коригує відповідно до реальності [19, с. 250].

На відміну від фрейма, сценарій – це процедурний спосіб представлення стереотипного знання, який формується в термінах алгоритму або інструкції [8].

Сценарій – це лінгвопрагматична категорія, інструментальна одиниця, яка дозволяє репрезентувати прототипові характеристики явища у вигляді описання мовленнєвих дій учасників типової комунікативної ситуації на базі їх інтенцій. Сценарій є динамічною єдністю, в підґрунті якої знаходиться ситуативно-тематичне розгортання думки в межах мовленнєвої ситуації [25]. Сценарій має властивість соціальної значимості, хоча і базується на індивідуальних моделях мовленнєвої діяльності мовців. Механізм появи у соціумі сценаріїв полягає в узагальненій стереотипізації індивідуальних моделей, які містять інформацію про певну ситуацію з минулого. Накопичення в пам'яті такої інформації, на думку ван Дейка, створює «базу даних» про дискурс, яка використовується мовцем у нових подібних мовленнєвих ситуаціях. З часом особисті моделі стають все більш загальними і значимими для інших людей, які не мають досвіду спілкування в тій чи іншій ситуації. Особисті моделі «можуть бути відірвані від контексту та стати більш абстрактними, тобто, перетворитись на соціально значущі сценарії стереотипного знання» [8, с. 276].

4. Мовленнєва поведінка, яка відбувається за сценарієм виключення (або упушення) – з інформаційних повідомлень комуніканта вилучаються певні фрагменти з метою спровокувати співрозмовника на конфлікт. Слід взяти до уваги той факт, що основними кваліфікаційними категоріями комунікативного (прагматичного) аспекту є наступні: ефективне / неефективне спілкування, успішний / неуспішний дискурс, комунікативна норма, яка оцінюється в даній культурі в межах позицій доречно / недоречно, етично / неетично, ввічливо / неввічливо та ін. У такому випадку конфлікт у спілкуванні може статись в результаті порушення культурного стандарту, умов, які деформують дискурс, ускладнюють або унеможливають спілкування. Найчастіше такою умовою є виключення (або упушення) інформації.

5. Мовленнєва поведінка у формі гіперболізації – з невеликих фактологічних фрагментів робиться перебільшення, щоб створити враження, що причини конфлікту насправді є глобальними.

Така поведінка є досить небезпечною в тому плані, що людина, яка керується формою гіперболізації у власній мовленнєвій поведінці, як правильно, схильна до того, що її психіка перебудовується і починає «працювати» за схемою (моделлю) *імпринтингу*.

Під останнім ми будемо розуміти властивість психіки, яка зумовлюється тим, що людина надає перебільшеного значення першому враженню, тоді як на інші стимули, як правило, не реагує. Імпринтинг, на наш погляд, можна віднести до прагматичних факторів мовленнєвої поведінки особистості.

До власне прагматичних факторів мовленнєвого конфлікту ми віднесли б такі, які визначаються «контекстом людських стосунків» [1, с. 4], включаючи не стільки мовленнєві дії, скільки немовленнєву поведінку адресата та адресанта, тобто нас цікавить «висловлювання, спрямоване до «іншого» розгорнуте у часі, зі змістовною інтерпретацією». Центральними категоріями в цьому випадку будуть категорії суб'єкта (мовця) [24, с. 326] та адресата (слухача) [2, с. 357], а також тотожності інтерпретації висловлювання відносно до суб'єкта (мовця) і адресата (слухача). Тотожність сказаного суб'єктом мовлення і сприйнятого адресатом може бути досягнута лише «за ідеально злагодженої інтеракції на підставі повної взаємної відповідності стратегічних і тактичних інтересів комунікуючих індивідів і колективів» [14, с. 90].

Уявити таку ідеальну інтеракцію в реальній практиці дуже складно, а точніше, неможливо – як в силу особливостей мовної системи, так і тому, що є «прагматика комунікатора» і «прагматика реципієнта» [10, с. 34], яка визначає комунікативні стратегії і тактики кожного з них. Отже, нетотожність інтерпретації об'єктивно зумовлена самою природою людського спілкування, відповідно, характер конкретної мовленнєвої ситуації (успішність / неуспішність) залежить від інтерпретаторів, в якості яких виступають як суб'єкт мовлення, так і адресат: суб'єкт мовлення інтерпретує власний текст, адресат – чужий.

Для успішного спілкування під час інтерпретації повідомлення кожен мовець повинен дотримуватися певних умов. Суб'єкт мовлення (мовець) повинен усвідомлювати вірогідність неадекватного тлумачення висловлювання або окремих його компонентів і, реалізуючи власну інтенцію, орієнтуватися на свого партнера по комунікації, прогнозуючи очікування адресата з приводу висловлювання, реакцію співрозмовника на те, що і як йому говориться, тобто адаптувати свою промову для слухача за різними параметрами: враховувати мовну та комунікативну компетенцію адресата, рівень його фонові інформації, емоційний стан тощо. Таким чином, мовець «виконує подвійну роботу: пропонуючи висловлювання, одночасно «дивиться» на нього очима реципієнта, враховуючи при цьому всі можливі непорозуміння. Цей принцип, що відображає оцінки мовцем свого висловлювання «зі сторони», був відображений в риториках» [28, с. 171].

Адресат (слухач), в процесі інтерпретації мовлення мовця, не повинен розчаровувати свого комунікативного партнера в його очікуваннях, підтримуючи діалог в бажаному для мовця напрямку, він повинен об'єктивно створювати «образ партнера» і «образ дискурсу». У цьому випадку відбувається максимальне наближення до тієї ідеальної мовленнєвої ситуації, про яку ми говорили вище і яку можна було б назвати ситуацією комунікативної співпраці. Всі ці умови формують єдиний, з нашої точки зору, прагматичний фактор успішного / деструктивного дискурсу – це орієнтація / відсутність орієнтації на партнера по комунікації. Інші фактори – психологічні, фізіологічні та соціокультурні, – також зумовлюють процес породження і сприйняття мовлення і визначають деформацію / гармонізацію спілкування, є приватним проявом головного, прагматичного фактора і тісно з ним пов'язані. Сукупність цих факторів визначає необхідний темп мовлення, ступінь його зв'язності, співвідношення загального і конкретного, нового і відомого, суб'єктивного і загальноприйнятого, експліцитного і імпліцитного в змісті дискурсу, міру його спонтанності, вибір засобів для досягнення мети, фіксацію точки зору мовця і т.п. Так, нерозуміння може бути викликано невизначеністю або двозначністю висловлювання, які запрограмовані самим мовцем або які з'явилися випадково, а може бути викликано і особливостями сприйняття мовлення адресатом: неувагою адресата, відсутністю у нього інтересу до предмета або суб'єкту промови і т.п. І в тому, і в іншому випадках діє прагматичний фактор, названий нами раніше, але явно присутні перешкоди психологічного характеру: стан співрозмовників, неготовність адресата до спілкування, ставлення партнерів по комунікації один до одного і т.п. До психолого-прагматичних факторів також відносяться: різна ступінь інтенсивності ведення мовленнєвого спілкування, особливості сприйняття контексту спілкування і т.п., обумовлені типом особистості, особливостями характеру, темпераментом комунікантів.

6. Мовленнєва поведінка, яка відбувається за сценарієм негативної (деструктивної) пропаганди, коли співрозмовники маніпулятивно нав'язують один одному ті чи інші переконання, думки, погляди.

7. Мовленнєва поведінка у формі індоктринації. Йдеться про те, що в даному разі адресат спеціально провокує ситуацію, у таких людей, як правило, конфліктність закладена в їхній психіці. В даному випадку може йтися про понятійну індоктринацію, коли адресат впливатиме на адресанта через односторонньо-монологічний виклад інформації та фактів, і будь-які альтернативні точки зору не прийматимуться співрозмовниками. Також може мати місце брендіві (іміджеві) індоктринації, коли адресат спеціально створює певний бренд (імідж) та не відходить від нього в процесі розмови, при цьому будучи впевненим, що така комунікативна поведінка обов'язково призведе до конфліктних ситуацій.

Даний тип мовленнєвої поведінки, як правило, властивий, конфліктним особистостям, тобто людям, які є конфліктними за своєю суттю. З точки зору Р. М. Грановської, відрізняють людей незалежних – тих, хто наполегливо зберігає свої особисті цінності без нав'язування їх іншим, і конфліктних, які вважають необхідним нав'язати свої цінності всім оточуючим. Серед конфліктних часто зустрічаються авторитарні особистості, які зазвичай слабо усвідомлюють свої негативні властивості. Їхні життєві цінності – в досягненні зовнішнього успіху і престижу. Конфліктна особистість несприятливо впливає на психологічний клімат у групі. Однак автор не виключає і кореляції конфліктності з творчими здібностями, що сприяє розв'язанню групою нестандартних завдань [7]. Згідно з таким підходом, конфліктність можна визначити як інтегративну якість особистості, яка є симптомокомплексом компонентів і проявляється в потребі пошуку конфліктних ситуацій, яка характеризує особистість, з одного боку, як нездатну прийняти точку зору опонента і знайти конструктивне рішення для запобігання переростання конфліктної ситуації в інцидент (деструктивна функція конфліктності), а з іншого боку – прояв конфліктності сприяє актуалізації соціальної сміливості, комунікативних та організаторських здібностей суб'єктів сумісної діяльності (конструктивна функція конфліктності).

Дане визначення конфліктності є поглибленням точки зору, яка подається в роботах М. М. Кашапова [13], тобто конфліктність особистості може виконувати як конструктивну, так і деструктивну функцію в міжособистісному спілкуванні.

Таким чином, конфліктність особистості є однією із особистісних якостей, які зумовлюють зародження, динаміку та кінцевий результат розвитку конфлікту. Під час використання понять «конфліктність», «конфліктна особистість» більшість авторів мають на увазі високий рівень конфліктності, характеризуючи їх як негативну якість, яка визначає частотність вступу в конфлікти. Однак цей підхід не дає можливість визначити особистісні якості, які складають структуру конфліктності, та чітко визначити її функції (як конструктивні, так і деструктивні) в міжособистісній взаємодії.

8. Мовленнєва поведінка, яка будується на пониженні партнера по спілкуванню. Особистість, яка використовуватиме таку мовленнєву поведінку, буде характеризуватися в структурі особистості:

- емоційним компонентом (стан особистості в ситуації міжособистісної взаємодії, невміння керувати своїм емоційним станом, в передконфліктних та конфліктних ситуаціях);
- вольовим компонентом (нездатність особистості до свідомої мобілізації сил і самоконтролю);
- пізнавальним компонентом (включає рівень сприйняття провокаційних дій опонента, суб'єктивність, невміння аналізувати і прогнозувати ситуацію);
- мотиваційним компонентом (відображає стани внутрішніх спонукальних сил, які не сприяють адекватній поведінці до і під час конфлікту та для розв'язання проблеми);
- психомоторним (поведінковим) компонентом (невміння володіти своїм тілом, керувати жестикуляцією та мімікою).

Також ми поділяємо думку М. М. Кашапова, який пропонує виокремити такі ознаки, за якими можна визначати існування конфліктності у особистості та особливості її прояву, як: когнітивні, афективні, рефлексивні, поведінкові.

На когнітивному рівні – це викривлене сприйняття ситуації намірів інших людей; нездатність вийти за межі ситуації; недостатній аналіз ситуації; негативна оцінка поведінки опонента.

На афективному рівні – відсутність контролю над своїми емоціями, низьке самовладання, нетерпимість до недоліків.

На рефлексивному рівні – неадекватна самооцінка, упередження до інших людей, відсутність критичності відносно своєї поведінки, нехтування наслідками своїх вчинків.

На поведінковому рівні – ригідність поведінки при досягненні цілей, імпульсивність, агресивність, доміантність та тиск на опонента, невміння планувати та коригувати свою поведінку [13].

Висновки. Отже, виокремлення психологічних ознак конфліктної комунікативної ситуації та аналіз видів мовленнєвої поведінки старшокласників є помічним у виявленні причин виникнення складнощів, які вони переживають та долають, що в свою чергу дає можливість виявити та розглянути психологічні механізми виходу із конфліктних комунікативних ситуацій.

Перспективи подальших досліджень. Таким чином, можна підсумувати, що конфліктні комунікативні взаємодії між старшокласниками та із ними вирізняються значним числом характеристик. Будь-яка із таких ситуацій є, в певному аспекті, нетиповою, як за чинниками, котрі до неї призвели, так і за проявами взаємодії сторін, і, відповідно, за наслідками. Особливо наочно це спостерігається в міжособистісних відносинах усередині школи, зокрема, у відносинах між вчителями та учнями і між самими учнями в просторі їх мікросоціуму, породжуючи систему різного роду деструктивних конфліктів – від прямих чи непрямих погроз до імпульсивних агресивних дій. Більш докладно ці явища будуть проаналізовані в наступних наших публікаціях.

Список використаних джерел

1. Арутюнова Н. Д. От редактора / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка. Язык речевых действий. – М. : Наука, 1994. – С. 3–5.
2. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата / Н. Д. Арутюнова // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1981. – Т. 40. – № 4. – С. 356–367.
3. Бігунов Д. О. Комунікативна конфліктна взаємодія: етапи та стадії розвитку / Д. О. Бігунов // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки : [зб. наук. праць] / за ред. Ірини Савенкової. – №1 (19), квітень 2018. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2018. – С. 12–16.
4. Бігунов Д. О. Психологічний аналіз конфліктних комунікативних ситуацій / Д. О. Бігунов // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Вип. 41. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2018. – С. 40–53.
5. Божович Л. И. Проблемы формирования личности / Л. И. Божович // Избранные психологические труды. – М. : Международная педагогическая академия, 1995. – 212 с.
6. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. – Т. 4 : Детская психология / Л. С. Выготский / под ред. Д. Б. Эльконина. – М. : Педагогика, 1984. – 432 с.
7. Грановская Р. М. Творчество и конфликт в зеркале психологии / Р. М. Грановская. – СПб. : Речь, 2006. – 416 с.
8. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк / пер. с англ. / [сост. В. В. Петрова] ; под ред. В. И. Герасимова. – М. : ЛЕНАНД, 2015. – 312 с.
9. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е. Л. Доценко. – М. : ЧеРо, 1997. – 344 с.
10. Дридзе Т. М. Язык и социальная психология / Т. М. Дридзе. – М. : Высшая школа, 1980. – 224 с.
11. Истошин И. Ю. Ценностные ориентации в личностной системе регуляции поведения / И. Ю. Истошин // Психологические механизмы регуляции социального поведения. – М. : Наука, 1979. – С. 252–263.
12. Карамушка Л. М. Психология управления конфликтами в организации (на матеріалі діяльності освітніх організацій) : [монографія] / Л. М. Карамушка, Т. М. Дзюба. – К. : Наук. світ, 2009. – 268 с.
13. Кашапов М. М. Психологическая структура конфликтности студентов с разным социометрическим статусом / М. М. Кашапов, Н. И. Добина // Вестник Ярославского государственного университета им. П. Г. Демидова. Серия : Гуманитарные науки, 2011. – № 1. – С. 98–103.
14. Комлев Н. Г. Лингво-семантические мотивы возникновения и разрешения межперсонального конфликта / Н. Г. Комлев // Тез. VI всесоюз. симп. по психолингвистике и теории коммуникации. – М., 1978. – С. 87–99.

15. Кон И. С. Психология ранней юности / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1989. – 256 с.
16. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К. : Рад.школа, 1989. – 608 с.
17. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / Алексей Леонтьев, Александр Запорожец, Петр Гальперин, Даниил Эльконин. – М. : Смысл, Academia, 2005. – 352 с.
18. Массен П. Развитие личности ребенка ; пер. с англ. / П. Массен, Дж. Конджер, Дж. Каган, А. Хьюстон ; [общ. ред. А. М. Фонарева]. – М. : Прогресс, 1987. – 272 с.
19. Минский М. Структура для представления знаний / М. Минский // Психология машинного зрения. – М. : Мир, 1978. – С. 249 – 338.
20. Надирашвили Ш. А. Вопросы инженерной и социальной психологии / Ш. А. Надирашвили. – Тбилиси : Мецниереба, 1979. – 146 с.
21. Обухова Л. Ф. Возрастная психология : учебное пособие / Л. Ф. Обухова. – М. : Педагогическое общество России, 1999. – 442 с.
22. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста / Ф. Райс. – СПб. : Питер, 2000. – 624 с.
23. Сапогова Е. Е. Психология развития человека / Е. Е. Сапогова. – М. : Аспект Пресс, 2005. – 460 с.
24. Степанов Ю. С. В поисках прагматики (проблема субъекта) / Ю. С. Степанов // Известия АН СССР. Сер. лит. и языка. – 1981. – № 4. – Т. 40. – С. 325–332.
25. Третьякова В. С. Сценарии речевого поведения и речевой жанр / В. С. Третьякова // Русский язык: история, диалекты, современность. – М., 1999. – С. 58–71.
26. Фельдштейн Д. И. Психологические проблемы взаимодействия взрослых и детей / Д. И. Фельдштейн // Мир психологии. – 1996. – № 1. – С. 5–8.
27. Шеффер Д. Дети и подростки: психология развития / Д. Шеффер. – СПб. : Питер, 2003. – 976 с.
28. Шмелева Т. В. Модус и средства его выражения в высказывании / Т.В. Шмелева // Идеографические аспекты русской грамматики. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1988. – С. 168–202.
29. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды / Д. Б. Эльконин. – М. : Педагогика, 1989. – 560 с.
30. Юнг К. Г. Конфликты детской души / К. Г. Юнг. – М. : Канон+, 2017. – 320 с.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Arutjunova N. D. Ot redaktora / N. D. Arutjunova // Logicheskij analiz jazyka. Jazyk rechevyh dejstvij. – М. : Nauka, 1994. – С. 3–5.
2. Arutjunova N. D. Faktor adresata / N. D. Arutjunova // Izv. AN SSSR. Ser. lit. i jaz. – 1981. – Т. 40. – № 4. – С. 356–367.
3. Bihunov D. O. Komunikatyvna konfliktna vzaiemodii: etapy ta stadii rozvytku / D. O. Bihunov // Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Psykholohichni nauky : [zb. nauk. prats] / za red. Iryny Savenkovoï. – №1 (19), kviten 2018. – Mykolaiv : MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho, 2018. – С. 12–16.
4. Bihunov D. O. Psykholohichni analiz konfliktnykh komunikatyvnykh sytuatsii / D. O. Bihunov // Problemy suchasnoi psykholohii : zb. nauk. prats Kamianets-Podil'skoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka, Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy / za nauk. red. S. D. Maksymenka, L. A. Onufriievoï. – Vyp. 41. – Kamianets-Podil'skyi : Aksioma, 2018. – С. 40–53.
5. Bozhovich L. I. Problemy formirovanija lichnosti / L. I. Bozhovich // Izbrannye psihologicheskie trudy. – М. : Mezhdunarodnaja pedagogicheskaja akademija, 1995. – 212 s.
6. Vygotskij L. S. Sobranie pochinenij : v 6 t. – Т. 4 : Detskaja psihologija / L. S. Vygotskij / pod red. D. B. Jel'konina. – М. : Pedagogika, 1984. – 432 s.
7. Granovskaja R. M. Tvorcestvo i konflikt v zerkale psihologii / P. M. Granovskaja. – SPb. : Rech', 2006. – 416 s.
8. Dejk T. A. van. Jazyk. Poznanie. Kommunikacija / T. A. van Dejk / per. s angl. / [sost. V. V. Petrova] ; pod red. V. I. Gerasimova. – М. : LENAND, 2015. – 312 s.
9. Docenko E. L. Psihologija manipuljacii: fenomeny, mehanizmy i zashhita / E. L. Docenko. – М. : CheRo, 1997. – 344 s.
10. Dridze T. M. Jazyk i social'naja psihologija / T. M. Dridze. – М. : Vysshaja shkola, 1980. – 224 s.
11. Istoshin I. Ju. Cennostnye orientacii v lichnostnoj sisteme reguljacii povedenija / I. Ju. Istoshin // Psihologicheskie mehanizmy reguljacii social'nogo povedenija. – М. : Nauka, 1979. – С. 252–263.
12. Karamushka L. M. Psykholohiia upravlinnia konfliktamy v orhanizatsii (na materialii diialnosti osvityvnykh orhanizatsii) : [monohrafiia] / L. M. Karamushka, T. M. Dziuba. – К. : Nauk. svit, 2009. – 268 s.
13. Kashapov M. M. Psihologicheskaja struktura konfliktnosti studentov s raznym sociometricheskim statusom / M. M. Kashapov, N. I. Dobina // Vestnik Jaroslavl'skogo gosudarstvennogo universiteta im. P. G. Demidova. Serija : Gumanitarnye nauki, 2011. – № 1. – С. 98–103.
14. Komlev N. G. Lingvo-semanticheskie motivy vzniknovenija i razreshenija mezhpersonal'nogo konflikta / N. G. Komlev // Tez. VI vsesojuz. simp. po psiholingvistike i teorii kommunikacii. – М., 1978. – С. 87–99.
15. Kon I. S. Psihologija rannej junosti / I. S. Kon. – М. : Prosveshhenie, 1989. – 256 s.
16. Kostiuk H. S. Navchalno-vykhovnyi protses i psykhichni rozvytok osobystosti / H. S. Kostiuk. – К. : Rad. shkola, 1989. – 608 s.
17. Leont'ev A. H. Dejatel'nost'. Soznanie. Lichnost' / Aleksej Leont'ev, Aleksandr Zaporozhec, Petr Gal'perin, Daniil Jel'konin. – М. : Smysl, Academia, 2005. – 352 s.
18. Massen P. Razvitie lichnosti rebenka ; per. s angl. / P. Massen, Dzh. Kondzher, Dzh. Kagan, A. H'juston ; [obshh. red. A. M. Fonaeva]. – М. : Progress, 1987. – 272 s.
19. Minskij M. Struktura dlja predstavlenija znaniy / M. Minskij // Psihologija mashinnogo zrenija. – М. : Mir, 1978. – С. 249 – 338.
20. Nadirashvili Sh. A. Voprosy inzhenernoj i social'noj psihologii / Sh. A. Nadirashvili. – Tbilisi : Mecniereba, 1979. – 146 s.
21. Obuhova L. F. Vozrastnaja psihologija : uchebnoe posobie / L. F. Obuhova. – М. : Pedagogicheskoe obshhestvo Rossii, 1999. – 442 s.
22. Rajs F. Psihologija podrostkovogo i junosheskogo vozrasta / F. Rajs. – SPb. : Piter, 2000. – 624 s.

23. Sapogova E. E. Psihologija razvitija cheloveka / E. E. Sapogova. – M. : Aspekt Press, 2005. – 460 s.
24. Stepanov Ju. S. V poiskah pragmatiki (problema subjekta) / Ju. S. Stepanov // Izvestija AN SSSR. Ser. lit. i jazyka. – 1981. – № 4. – T. 40. – S. 325–332.
25. Tret'jakova V. S. Scenarii rechevogo povedenija i rechevoj zhanr / V. S. Tret'jakova // Russkij jazyk: istorija, dialekty, sovremennost'. – M., 1999. – С. 58–71.
26. Fel'dshtejn D. I. Psihologicheskie problemy vzaimodejstvija vzroslyh i detej / D. I. Fel'dshtejn // Mir psihologii. – 1996. – № 1. – S. 5–8.
27. Sheffer D. Deti i podrostki: psihologija razvitija / D. Sheffer. – SPb. : Piter, 2003. – 976 s.
28. Shmeleva T. V. Modus i sredstva ego vyrazhenija v vyskazyvanii / T.V. Shmeleva // Ideograficheskie aspekty russkoj grammatiki. – M. : Izd-vo Moskovskogo un-ta, 1988. – S. 168–202.
29. Jel'konin D. B. Izbrannye psihologicheskie trudy / D. B. Jel'konin. – M. : Pedagogika, 1989. – 560 s.
30. Jung K. G. Konflikty detskoj dushi / K. G. Jung. – M. : Kanon+, 2017. – 320 s.

Bihunov, D. O. Conflict communication: types of high school students' speech behavior. The article deals with conflict communication. It is noted that an interpersonal conflict, which arises from individuals' incompatible interests, values and needs, is form of relationship between high school students.

In order to determine the types of high school students' speech behavior, the author analyzes the causes of conflicts and the respondents' communicative intention, as well as the psychological features of conflict interactions, which include confrontation with the conflict counterparts, primitive speech behavior, distorted speech behavior, excluding (omitting) speech behavior, hyperbolizing speech behavior, negative (destructive) propaganda speech behavior, indoctrinating speech behavior, counterpart humiliating speech behavior.

The analysis of the psychological features of high school students' conflict communication and speech behaviors allows identifying the causes of the communication difficulties the students face and developing the psychological mechanisms of coping with conflict situations.

Key words: speech behavior, conflict interaction, high school students, conflict communication situation, discomfort, misunderstanding, context, successful communication, communicative intention.

Відомості про автора

Бігунов Дмитро Олександрович, пошукувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету, старший лаборант кафедри практики англійської мови Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне, Україна.

Bihunov, Dmytro Oleksandrovych, PhD student at the Department of Developmental and Educational Psychology of Rivne State University of the Humanities, senior assistant at the Department of English Language Practice of Rivne State University of the Humanities, Rivne, Ukraine.

E-mail: bihunov.d@gmail.com

УДК 005.32

Власов П. К., Киселева А. А.

ПРОДУКТИВНАЯ КОММУНИКАЦИЯ

Власов П. К., Киселева А. А. Продуктивная коммуникация. Коммуникация прямо включена в производство продукта, это – детерминанта компетенций, она играет функцию смыслопроизводства и смыслопередачи, управления, и влияет на инновативное поведение работников. Условия порождения коммуникации могут быть контрпродуктивными и затруднять производство контента барьерами интерпретации реальности. Продуктивность коммуникации связана с самим механизмом порождения коммуникации. Мы рассматриваем продуктивную коммуникацию одновременно с позиции процесса производства уместного контента и с позиции условий коммуникативного пространства (как дискурс-условий) для его производства. Дискурс-условия могут способствовать, или, напротив, препятствовать продуктивной коммуникации. Они создают организационную культуру со своей идеологией и смысловыми искажениями. Барьеры интерпретации реальности обусловлены ценностями сотрудников и привычками интерпретации реальности, неформальными связями, организационной культурой. Моделирование продуктивной коммуникации должно учитывать организационную культуру как условие производства контента и соответствие его иерархии уровню неопределенности и сложности ситуации.

Ключевые слова: коммуникация, организационная культура, иерархия, смыслопроизводство, дискурс, смыслопередача, интерпретация реальности.

Власов П. К., Кисельова А. А. Продуктивна комунікація. Комунікація безпосередньо залучена до виробництва продукту, це – детермінанта компетенцій, вона виконує функцію утворення і передачі смислу, управління і впливає на інноваційну поведінку працівників. Умови породження комунікації можуть бути контр-продуктивними і перешкоджати утворенню контенту бар'єрами інтерпретації реальності. Продуктивність комунікації пов'язана з самим механізмом породження комунікації. Ми розглядаємо продуктивну комунікацію одночасно з позиції процесу створення доречного контенту і з позиції умов комунікативного простору (як дискурс-аналіз) для його створення. Дискурс-умови можуть сприяти, або, навпаки, перешкоджати продуктивній комунікації. Вони створюють організаційну культуру зі своєю ідеологією і викривленням смислу. Бар'єри інтерпретації реальності зумовлені цінностями співробітників і звичками інтерпретації реальності, неформальними стосунками, організаційною культурою. Моделювання продуктивної